

ไทยพิภพ

ป่าชุมชน

ฝ่ายส่งเสริมปลูกสร้างและบำรุงป่า

สงวนป่าไม้เขตพิภพโลก

บทนำ

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประชาชนในชนบทส่วนใหญ่ยังต้องอาศัยทรัพยากรป่าไม้เพื่อการยังชีพ ทั้งประโยชน์ทางตรงได้แก่ การนำไม้มาใช้ปลูกสร้างบ้านเรือน นำไปใช้เพื่อให้พลังงานความร้อน อาหารจากป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด เป็นต้น และประโยชน์ทางอ้อมจากการเป็นแหล่งซับน้ำ รักษาภาวะแวดล้อมให้อยู่ในสภาพสมดุลต่อการดำรงชีวิตของประชาชนการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในอดีตไม่มีขอบเขตจำกัด อีกทั้งการจัดการป่าไม้ในอดีตมุ่งผลกำไรทางเศรษฐกิจ และเพื่อประโยชน์ในภาคอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่ประชาชนโดยทั่วไปโดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้เขตป่าไม้ไม่ได้รับประโยชน์จากป่าโดยถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้ประชาชนขาดความรู้สึกลำบากในการเป็นเจ้าของป่า การอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้โดยประชาชนจึงไม่ประสบผลสำเร็จ อันมีผลทำให้เนื้อที่ป่าไม้ลดลงทุกปี จากข้อมูลเนื้อที่ป่าไม้ของประเทศไทยจากภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2534 พบว่าประเทศไทยมีเนื้อที่ป่าเหลืออยู่เพียง 26.64 % ของเนื้อที่ประเทศซึ่งยังต่ำกว่าเป้าหมายตามนโยบายการป่าไม้แห่งชาติอยู่อีกถึง 13.36 % ของเนื้อที่ประเทศ

การจัดการและการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้เพื่อผลิตหรือผลประโยชน์อันยั่งยืนเพื่อประชาชนของประเทศจะไม่ประสบผลสำเร็จ หากไม่ได้รับความร่วมมือ ช่วยเหลือจากประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งในปัจจุบันนี้รัฐบาลได้ให้ความสำคัญต่อประชาชนสำหรับการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ การบริหารทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมากขึ้น สำหรับการจัดการป่าไม้ของประเทศในอนาคตควรมีแนวโน้มที่จะให้ประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตามแนวทางของป่าชุมชน ซึ่งดำเนินการจัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชนและให้ชุมชนเป็นเจ้าของป่า สมาชิกในชุมชนสามารถนำทรัพยากรป่าไม้ไปใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ตามกำหนดกฎเกณฑ์ของชุมชนและเงื่อนไขการควบคุมของรัฐบาล

ความหมายของป่าชุมชน

คณะกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชนได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ดังนี้ “ ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้ให้เป็นของชุมชนมีการจัดการโดยชุมชน

สรภ.พิบูลสงคราม

- การป้องกันรักษาป่าไม้ใกล้หมู่บ้าน
- การเพาะชำกล้าไม้
- การปลูกป่า
- การบำรุงรักษา
- การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้จากพื้นที่

ซึ่งการดำเนินงานในแต่ละกิจกรรมขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของชุมชน โดยชุมชนจะตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นมาควบคุม และมีการบังคับใช้กฎเกณฑ์

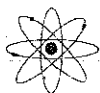
ลักษณะและรูปแบบป่าชุมชน

ป่าชุมชนมีหลายประเภท แต่ละประเภทต่างมีกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชนแตกต่างกันและมีความหลากหลายตามสภาพภูมิประเทศ เศรษฐกิจ สังคม ขนบธรรมเนียมและประเพณีประจำท้องถิ่นของชุมชน ซึ่งสามารถจำแนกตามวัตถุประสงค์ในการจัดใช้ประโยชน์ของชุมชนได้ 3 รูปแบบ ดังนี้

1. ป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ เป็นรูปแบบการดำเนินงานป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ และอื่นๆการป้องกันภัยธรรมชาติตลอดจนความเชื่อประเพณีในท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นป่าธรรมชาติ และในบางพื้นที่พบว่าเป็นป่าปลูก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งซับน้ำสำหรับอุปโภค บริโภค และการเกษตรกรรม แหล่งประกอบศาสนกิจ แหล่งประกอบพิธีกรรมตามประเพณีและความเชื่อ แหล่งนันทนาการ และในบางครั้งยังมีการใช้ประโยชน์ในลักษณะผลพลอยได้ คือเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ สมุนไพรของป่าไม้พื้น ที่และไม่ใช้สอย ลักษณะของป่าชุมชนแบบอนุรักษ์นี้ได้แก่ ป่าซับน้ำ ป่าห้วยน้ำ ป่าภูต ป่าช้าวัดป่า ป่าอภัยทาน และป่าโรงเรียน

2. ป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ เป็นรูปแบบการดำเนินงานป่าชุมชนเพื่อหวังผลตอบแทนทางเศรษฐกิจในรูปแบบของผลิตผลจากต้นไม้และของป่า ส่วนใหญ่เป็นป่าปลูก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน เป็นแหล่งใช้สอยของชุมชน เช่น เก็บหาอาหารของป่า สมุนไพร ไม้ฟืน และไม้ใช้สอย ลักษณะของป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ ได้แก่ ป่าใช้สอยชุมชน และป่าเศรษฐกิจชุมชน

3. ป่าชุมชนแบบเอนกประสงค์ เป็นรูปแบบการดำเนินงานป่าชุมชนเพื่อหวังผลตอบแทนด้านการอนุรักษ์และด้านเศรษฐกิจควบคู่กันไป มีทั้งป่าธรรมชาติและป่าปลูก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้รับผลประโยชน์จากป่าชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม

ไทยนิวเคลียร์

ปทุมชน

การจัดรูปองค์การในการบริหารงานปทุมชน

องค์การประชชนมีบทบาทสำคัญต่อการบริหารงานปทุมชน เพราะเป็นกลไกหนึ่งของชุมชนที่คอยดูแลรักษาและควบคุมการใช้ประโยชน์จากปทุมชนให้อื้ออำนาจประโยชน์แก่ประชชนในท้องถิ่นอย่างมีถาวรภาพและบรรลุวัตถุประสงค์ที่ชุมชนวางไว้ สามารถจำแนกองค์กรได้ 2 ลักษณะ

1. องค์กรประชชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผน คือ มีกฎหมายรองรับหรือมีการจดทะเบียนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย มีโครงสร้างขององค์กรอย่างชัดเจน และคงที่แน่นอน มีการระบุลักษณะงานของสมาชิกของแต่ละคน พร้อมทั้งจุดหมายต่างๆขององค์กรไว้ อย่างชัดเจน ซึ่งสรุปคุณลักษณะลำดับขององค์กรประเภทนี้ได้ 3 ข้อ

1.1 มีการกำหนดเรื่องการแบ่งงานกันทำ

1.2 มีศูนย์รวมอำนาจที่จุดหนึ่งจุดใดหรือหลายจุดเพื่อจะคอยควบคุมและกำกับให้สมาชิกในองค์กรทุ่มเทการทำงานไปสู่เป้าหมายให้ได้

1.3 มีการสับเปลี่ยนตัวคนในองค์กรหากบุคคลใดไม่มีความสามารถพอที่จะถูกสับเปลี่ยน

องค์กรประเภทนี้ ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) และคณะกรรมการสภาตำบล (กสต.)

2. องค์กรประชชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการหรือองค์กรธรรมชาติเป็นองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนที่ประชชนจัดตั้งขึ้นเอง เพื่อการทำงานและแก้ไขปัญหาาร่วมกันในท้องถิ่นองค์กรประเภทนี้บางครั้งตั้งขึ้นมาโดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยราชการหรือองค์การเอกชนอาจมีระเบียบกฎเกณฑ์กำหนดขึ้นเองในองค์การ เป็นองค์การที่ไม่มีระเบียบแบบแผนในการจัดสภาพขององค์การอาจรวมกันขึ้นอย่างง่าย ๆ กลไกขององค์การจะเป็นโครงสร้างทางสังคมหรือข้อตกลงที่สมาชิกในกลุ่มจะต้องถือปฏิบัติตามเป็นแนวทางเดียวกันซึ่งสมาชิกจะต้องตระหนักและคำนึงถึงเสมอที่จะไม่ปฏิบัติผิดประเพณีทุกคนยึดถือและปฏิบัติตามกัน

องค์กรประชชนประเภทนี้มีบทบาทในการบริหารปทุมชนได้แก่ องค์กรประชชนอื่นๆ เช่น กลุ่มปลูกป่า กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มเหมืองฝาย เป็นต้น องค์การประเภทนี้มักประกอบด้วยกลุ่มบุคคลดังต่อไปนี้

2.1 กรรมการ มักเลือกตั้งกันเองจากสมาชิกผู้เป็นประธานมักเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำท้องถิ่นที่สนใจงานการป่าไม้ชุมชน จำนวนคณะกรรมการขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ตำแหน่งเลขานุการมักเป็นผู้ที่ประธานเลือกขึ้นเอง

ทรัพยากร

ป่าชุมชน

2.2 ที่ปรึกษา ได้แก่ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน ผู้นำท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ที่ท้องถิ่นให้ความเคารพนับถือ เช่น พระ ครูใหญ่ หรือเป็นข้าราชการที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้น

การจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนเป็นการนำความรู้ทางด้านวิชาการป่าไม้ และด้านอื่นๆเข้าไปดำเนินการต่อป่าชุมชน เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอ โดยแบ่งลักษณะการจัดการออกเป็น 2 ลักษณะ

1. การจัดการผลผลิตป่าชุมชน ซึ่งเป็นการดำเนินงานทั้งในป่าธรรมชาติและป่าปลูก มีกิจกรรมที่สำคัญ ประกอบด้วย

1.1 การเพาะชำกล้าไม้ เป็นกิจกรรมที่สำคัญสำหรับการปลูกสร้างป่าชุมชนหรือบำรุงรักษาป่าในรูปแบบเศรษฐกิจ และรูปแบบเอนกประสงค์ ซึ่งองค์กรประชาชนที่จะดำเนินการอาจมีปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับเทคนิควิธีการดำเนินงาน จำเป็นที่จะต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง อัน ได้แก่หน่วยงานป่าไม้ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชนในระยะเริ่มโครงการทั้งนี้เพื่อให้การจัดเตรียมกล้าไม้สามารถดำเนินการไปด้วยดีตามลำดับขั้นตอน คือ การเลือกชนิดพันธุ์ไม้ให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชน และเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น วิธีการจัดสร้างเรือนเพาะชำกล้าไม้ประจำหมู่บ้าน การจัดหาและจัดเตรียมเมล็ดไม้ การเพาะเมล็ด การจัดการกล้าไม้ที่เพาะ เป็นต้น

1.2 การปลูกป่า อาจเป็นการปลูกป่าในพื้นที่ว่างเปล่า สาธารณะประโยชน์ เช่น สองข้างถนนเข้าหมู่บ้าน บริเวณรอบอ่างเก็บน้ำ พื้นที่วัด พื้นที่โรงเรียน พื้นที่เลี้ยงสัตว์ สาธารณะประโยชน์ หรือการปลูกป่าฟื้นฟูสภาพป่าธรรมชาติที่เสื่อมโทรมใกล้หมู่บ้านซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ที่ต้องดำเนินการขออนุญาตทางราชการตามกฎหมายในการดำเนินงานตามขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมพื้นที่ การปักหลักหมายระยะปลูก ขุดหลุม และการปลูก ในช่วงแรกจำเป็นที่ชุมชน จะต้องได้รับคำแนะนำปรึกษาและสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีความชำนาญ

1.3 การบำรุงรักษาป่าเป็นกิจกรรมที่ทำหลังจากการปลูกป่าเสร็จแล้วเพื่อให้ต้นไม้ที่ปลูกไว้เจริญเติบโตได้ดีสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ตามความต้องการของชุมชนการดำเนินการให้มีการบำรุงรักษาอย่างพอเพียง จึงจะสามารถสนองผลให้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ การบำรุงรักษาป่าชุมชนที่สำคัญ เช่น การปลูกซ่อมต้นไม้ที่ตาย การกำจัดวัชพืช การป้องกันไฟป่า การป้องกันสัตว์เหยียบย่ำต้นไม้ การป้องกันโรคและแมลง การลิดกิ่ง และการตัดสาขายาระยะ

สรก.พิบูลสงคราม

1.4 การป้องกันรักษาป่า เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการในป่าชุมชนแบบอนุรักษ์โดยชุมชน รักษาป่าธรรมชาติให้คงสภาพกิจกรรมรักษาป่าได้แก่

1.4.1 กำหนดขอบเขตของป่าที่ทำการรักษา

1.4.2 ตรวจตรา จัดเวรยามดูแลป่าอย่างสม่ำเสมอทั้งกลางวันและกลางคืนมิให้มีการลักลอบตัดไม้ บุกรุกพื้นที่เพื่อเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว

1.4.3 ทำแนวกันไฟ เพื่อป้องกันไฟลามจากชุมชนเข้าป่าและไฟจากป่าลุกลามทำลายทรัพย์สินของชุมชน

1.4.4 จัดองค์กรอาสาสมัครดับไฟป่า

1.4.5 กำหนดมาตรการในการควบคุมดูแลรักษาป่า

ซึ่งการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวนี้ควรที่ชุมชนจะต้องประสานงานกับเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องได้แก่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ซึ่งมีหน่วยงานตั้งอยู่ใกล้ชุมชน ทั้งนี้เพื่อขอคำปรึกษาแนะนำในการดำเนินการให้อยู่ในขอบเขตของกฎหมาย

2. การจัดการผลประโยชน์ป่าชุมชน เป็นการจัดการแบ่งสรรปันส่วนการใช้ประโยชน์ของป่าชุมชนให้ตรงตามความต้องการที่หลากหลายของชุมชน ประโยชน์ที่ชุมชนในท้องถิ่นต้องการจากป่า จะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการปลูกป่าและรักษาป่าไว้เป็นของชุมชนซึ่งจะเป็นการใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่โดยทั่วไปจะเป็นการใช้ประโยชน์ที่สนองตอบต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ซึ่งสรุปการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของประชาชนในท้องถิ่นได้ 2 รูปแบบ ดังนี้

2.1 การใช้ประโยชน์ของผลิตผลไม้และของป่า มีรูปแบบดังนี้

2.1.1 เป็นแหล่งให้พลังงาน ได้แก่การใช้ไม้เพื่อทำฟืนเผาถ่านสำหรับการใช้ไม้ในการหุงหาอาหาร การให้ความอบอุ่น ซึ่งประชาชนในชนบทยังมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ในชีวิตประจำวัน โดยอาจเก็บเศษไม้ ปลายไม้ที่แห้ง หรือไม้ที่ยืนต้นตายในป่าธรรมชาติที่รักษาไว้ หรือตัดไม้จากป่าที่ชุมชนปลูกขึ้นมาใหม่สำหรับเป็นแหล่งไม้ใกล้บ้าน

2.1.2 เป็นแหล่งไม้สำหรับทำที่อยู่อาศัยและเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ประชาชนชนบทส่วนใหญ่ใช้ไม้ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ซ่อมแซมบ้านเรือนและทำเครื่องใช้ในการเกษตรและอื่น ๆ เช่น ด้ามเครื่องมือ เครื่องจักสานต่าง ๆ บางท้องถิ่นมีการเก็บใบพลวงมาทำหลังคา

ไทยทิพ

ป่าชุมชน

2.1.3 เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ ประชาชนในชนบทยังมีความจำเป็นที่ต้องใช้อาหารจากธรรมชาติเพื่อลดรายจ่ายในครอบครัว อาหารจากธรรมชาติ ได้แก่ ส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ ได้แก่ ยอด ดอก ใบ ฯลฯ ในรูปของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด น้ำผึ้ง นอกจากนี้จะเป็นแหล่งอาหารสำหรับมนุษย์แล้ว ป่ายังเป็นแหล่งอาหารสัตว์อีกด้วย

2.1.4 เป็นแหล่งยารักษาโรค ประชาชนในชนบทได้อาศัยต้นไม้หรือของป่าบางชนิดในการรักษาโรคเบื้องต้นก่อนถึงมือแพทย์สมัยใหม่ เช่น รากชะเอมใช้ในการรักษาโรคความดันโลหิตสูง ผลมะเกลือเป็นยาขับถ่ายพยาธิ นอกจากนี้แล้วยังมีพืชในป่าอีกหลายชนิดที่ใช้เป็นยากำจัดแมลงศัตรูพืชได้ เช่น หางไหลแดง ใบสะเดา เถาสะบ้า ซึ่งเป็นอันตรายต่อผู้ใช้น้อยกว่ายากำจัดศัตรูพืชที่ผลิตมาจากวัตถุเคมี อีกทั้งยังเป็นการลดรายจ่ายของประชาชนในการซื้อยาฆ่าแมลง และลดต้นทุนการผลิตพืชเกษตรอีกด้วย

2.1.5 เป็นแหล่งรายได้เสริม จากการเก็บรวบรวมอาหารจากป่าและของป่า ได้แก่ หน่อไม้ ผักหวาน น้ำผึ้ง ใบชาเพื่อเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้แล้วชุมชนอาจร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาพื้นที่ที่กว้างว่างเปล่า ด้วยการปลูกไม้ยืนต้นเศรษฐกิจไว้เพื่อตัดไม้ขายในอนาคต เป็นแหล่งรายได้ของหมู่บ้านที่จะนำเงินไปใช้จ่ายในกิจการพัฒนาของชุมชนต่อไป

2.2 การใช้ประโยชน์ในทางบริการ มีรูปแบบ ดังนี้

2.2.1 เป็นแหล่งซับน้ำ ส่วนมากจะเป็นป่าธรรมชาติมากกว่าที่ปลูกสร้างขึ้นมา เพื่อเป็นแหล่งซับน้ำ ซึ่งป่านี้จะเป็นพื้นที่ดูดซับน้ำไว้ให้น้ำไหลอย่างสม่ำเสมอและสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่ประชาชนในชนบทได้อุปโภค บริโภค และใช้ในการเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชนในชนบท อีกทั้งป่าชุมชนลักษณะนี้ยังช่วยลดอัตราความเร็วและความรุนแรงของน้ำที่จะมีต่อสิ่งก่อสร้าง ทรัพย์สินของประชาชนได้อีกด้วย

2.2.2 เป็นแหล่งรักษาสภาพแวดล้อม เช่น การปลูกป่าไม้เป็นแนวกันลมพืชให้ร่ม การรักษาป่าหัวนาเพื่อควบคุมการพังทลายของดินลงสู่ไร่นา การปลูกต้นไม้สองข้างทาง รอบอ่างเก็บน้ำ รอบหมู่บ้าน การรักษาป่าเพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจและเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์จำพวกนก กระรอก ซึ่งเป็นสัตว์ที่สามารถควบคุมและกำจัดแมลงศัตรูพืชบางชนิดได้อีกด้วย

2.2.3 เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือความเชื่อในท้องถิ่น เช่น ป่าช้า ป่าปู่ตา วัดป่า เป็นต้น

สรภ.พิบูลสงคราม

ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในการจัดการปทุมชน

ปทุมชนจัดว่าเป็นทรัพยากรของชุมชนเป็นสมบัติของส่วนกลางไม่มีบุคคลใดเป็นเจ้าของ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสมบัติส่วนกลางมักเป็นปัญหาในเรื่องการใช้ประโยชน์ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ปทุมชน ซึ่งจากลักษณะการเปิดให้ราษฎรบุกรุกเข้าไปใช้ประโยชน์โดยเสรี ทำให้มีการใช้ทรัพยากรนั้นอย่างรวดเร็วทำให้ทรัพยากรเสื่อมสภาพลง
2. ปัญหาการใช้ประโยชน์ผลผลิตที่เกิดจากทรัพยากรชุมชน เช่น การปลูกปทุมชน ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ เรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

ซึ่งการแก้ไขปัญหาดังกล่าว องค์การประชาชนที่รับผิดชอบจะต้องสร้างความเข้าใจในเรื่องสิทธิการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกทุกคนของชุมชนทราบและยอมรับเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของร่วมกัน บางชุมชนก็ยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าไปร่วมเป็นพี่เลี้ยงคอยแนะนำให้คำปรึกษาและร่วมชี้แจงให้ประชาชนในชุมชนได้ทราบ หรืออาจมีการจัดตั้งกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ป่าและการบังคับใช้กฎเกณฑ์ขึ้นเพื่อควบคุมและเป็นแนวทางปฏิบัติ

เงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินงานปทุมชน

การดำเนินงานปทุมชนให้ได้รับผลสำเร็จไปด้วยดี นอกจากมีองค์กรประชาชนที่เข้มแข็งคอยดำเนินการแล้ว ยังมียุทธวิธีบางประการที่สำคัญซึ่งจะทำให้การดำเนินงานปทุมชนสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ได้แก่

1. เป็นความคิดริเริ่มของชุมชน งานปทุมชนจะต้องเกิดจากความคิดริเริ่มของชุมชนเพราะประชาชนในชนบทเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาป่าไม้ระดับท้องถิ่นของตนเอง เพราะรู้ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นของตนเองเป็นอย่างดี ความคิดริเริ่มที่มาจากภายนอกมักไม่ค่อยตรงกับความต้องการและปัญหาของชุมชน และมักจะไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากประชาชนด้วย แต่ในบางท้องถิ่นชุมชนยังมีความลังเลและไม่พร้อมที่จะดำเนินการ เช่น ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งจำเป็นที่จะต้องได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและองค์กรภายนอกชุมชน แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับการพิจารณาตัดสินใจของชุมชนก่อนว่าพร้อมที่จะดำเนินการหรือไม่ ซึ่งหน่วยงานภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชนจะต้องเข้าไปกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความเคลื่อนไหว โดยวิธีการรวมกลุ่ม และให้การศึกษาแก่ชุมชนเป็นแนวทางในการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความคิดริเริ่มซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานต่อไป

ไทยพิบูลย์

ป่าชุมชน

2. เป็นความร่วมมือของประชาชนในชุมชน โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 5 ขั้นตอน ดังนี้

2.1 การมีส่วนร่วมในการระบุปัญหาและความต้องการให้มีป่าชุมชนของท้องถิ่นเป็นขั้นตอนแรกซึ่งนับว่ามีความสำคัญที่สุด ประชาชนจะต้องตระหนักถึงปัญหาและความต้องการที่แท้จริง จึงจะทำให้เข้าใจและมองเห็นความสำคัญของกิจกรรมและให้ความร่วมมือในขั้นต่อไป

2.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน ในขั้นนี้ประชาชนจะต้องร่วมมือกันวางแผนการดำเนินงานโดยใช้ข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนแรกมากำหนดวัตถุประสงค์กิจกรรมที่จะทำการวางแผนการระดมทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น แรงงาน วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

2.3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและดำเนินงาน เป็นการนำแผนงานที่วางไว้มาปฏิบัติในขั้นนี้ประชาชนจะได้เรียนรู้การทำงานเป็นกลุ่ม เรียนรู้การดำเนินงานอย่างใกล้ชิดรวมทั้งเป็นการสร้างความรู้สึก ความเป็นเจ้าของในผลงานที่จะเกิดขึ้นด้วย

2.4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและควบคุม ประชาชนจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการติดตามและควบคุมการดำเนินงานในขั้นตอนต่างๆ ตามแผนงานที่วางไว้ เช่น การเพาะชำกล้าไม้ การปลูกป่า การป้องกันรักษาป่า เพื่อทราบถึงความก้าวหน้าของผลงาน ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานอันจะได้แก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้อย่างทันท่วงที

2.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงาน ในขั้นตอนนี้ประชาชนจะได้ทราบว่าการดำเนินงานที่ทำนั้นได้รับผลสำเร็จอย่างไร สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ ซึ่งขั้นตอนนี้หน่วยงานของรัฐหรือเอกชนที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนา อาจเข้าไปชี้แนะให้องค์กรชุมชนได้เห็นผลการดำเนินงานที่เด่นชัด และสามารถประเมินผลความสำเร็จในแต่ละระดับของกิจกรรมได้

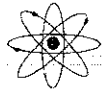
3. ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชน ในการดำเนินงานป่าชุมชนนั้น ชุมชนแต่ละแห่งมีศักยภาพหรือความพร้อมในการดำเนินงานแตกต่างกัน ถึงแม้ว่าชุมชนจะมีความกระตือรือร้นถึงขนาดเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง การสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชนทั้งจากหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนตามความจำเป็นหรือตามที่ได้รับคำร้องขอจากประชาชนอีกทางหนึ่งจะช่วยให้การดำเนินงานป่าชุมชนบรรลุผลสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น การสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชนที่สำคัญได้แก่

3.1 การสนับสนุนด้านความรู้

3.1.1 ความรู้ในด้านการบริหารองค์การ ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกองค์กรประชาชน

สรภ.พิบูลสงคราม

ทุกคนรู้และเข้าใจในวิธีการทำงานขององค์กร ซึ่งมีระเบียบแบบแผนมีขั้นตอนต่าง ๆ มีการแบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานต่าง ๆ รวมทั้งมีการควบคุมกันเองภายในองค์กรอันจะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานจัดการรายได้ และแบ่งสรรผลประโยชน์ในระหว่างสมาชิกขององค์กรได้

3.1.2 ความรู้ในด้านวิชาการและเทคโนโลยีทางการป่าไม้ในการดำเนินงานป่าชุมชน นั้น ถึงแม้ว่าประชาชนในชนบทจะมีความใกล้ชิดและผูกพันอยู่กับป่ามีพื้นฐานภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการป่าไม้ แต่ก็ควรให้องค์กรประชาชนและประชาชนในชนบทได้มีความรู้ด้านป่าไม้แผนใหม่เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้มีการจัดการป่าชุมชนที่ได้ผลผลิตจากป่าอย่างยั่งยืนถาวรต่อไป หรือในกรณีที่มีการปลูกป่าขึ้นใหม่ เทคนิคทางด้านป่าไม้บางอย่าง เช่น การเพาะชำกล้าไม้ การปลูกป่า การตัดสางขยายระยะเป็นสิ่งสำคัญที่องค์กรประชาชนจำเป็นจะต้องเรียนรู้

การสนับสนุนด้านความรู้ทั้ง 2 ด้านข้างต้น สามารถทำได้หลายประการ เช่น การฝึกอบรม การดูงาน การประชุมเชิงปฏิบัติการ

3.2 การสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น ในการดำเนินการงานป่าชุมชนนั้นบางกิจกรรมที่ดำเนินการ จำเป็นต้องใช้วัสดุอุปกรณ์บางประการ เช่น กิจกรรมปลูกป่าชุมชนขึ้นใหม่จำเป็นต้องใช้บัวรดน้ำ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง สำหรับการเพาะชำกล้าไม้ หรือกิจกรรมการป้องกันรักษาป่า โดยการป้องกันไฟป่า จำเป็นต้องมียานพาหนะในการลาดตระเวนไฟอุปกรณ์ในการดับไฟ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกในกรณีที่ชุมชนยังไม่มีศักยภาพเพียงพอในการจัดหามาใช้งาน

3.3 การสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้านด้านป่าไม้ เหมาะสำหรับกิจกรรมการปลูกป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ ในระยะแรกชุมชนที่ยังไม่มีความพร้อมอาจได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดตั้งจำนวนหนึ่งจากองค์กรภายนอกชุมชน เมื่อองค์กรประชาชนมีรายได้จากการขายผลผลิตไม้จากป่าชุมชนก็นำรายได้ดังกล่าว เข้ากองทุนพัฒนาหมู่บ้าน โดยเงินส่วนหนึ่งเพื่อเป็นเงินทุนหมุนเวียนใช้จ่ายเกี่ยวกับการปลูกบำรุงรักษาป่าและกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อรักษาและขยายพื้นที่ป่าชุมชนให้เพิ่มขึ้นและอีกส่วนหนึ่งเพื่อใช้ในกิจกรรมของหมู่บ้านหรือสภาตำบลต่อไป

สรุป

ป่าชุมชน เป็นแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ รูปแบบหนึ่งซึ่งมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการบริหาร พัฒนา และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความยั่งยืนถาวร (Sustain Yield) ของทรัพยากรป่าไม้ อีกทั้งยังช่วยลดอัตราการทำลายป่าและเพื่อรักษาระบบธรรมชาติ

วิทยานิพนธ์

ป้าชุมชน

สภาวะแวดล้อมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบทให้ดีขึ้น ประเทศไทยเรามีป้าที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาอยู่หลายแห่ง และได้เกิดขึ้นมาแล้วเป็นเวลานาน ปัจจุบันป้าชุมชนเหล่านั้นยังคงดำรงอยู่ด้วยจิตสำนึกและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้น โดยที่ยังไม่มีระเบียบหรือกฎหมายรองรับแต่อย่างใด ซึ่งขณะนี้รัฐบาลได้เห็นความสำคัญของชุมชนต่อการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้มากขึ้น รวมทั้งได้ร่างกฎหมายเกี่ยวกับป้าชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้ดำเนินการได้อย่างถูกต้องตามกฎหมายในอนาคต

สรภ.พิบูลสงคราม